

Ministerstvo vnútra SR

Štátny archív v Nitre,
pracovisko Archív Topoľčany

Obecné a obvodné notárske úrady v okrese Bánovce nad Bebravou

Združený inventár

Topoľčany 1979

Úvod

Obecné zriadenie má hlboké korene už v rannom feudalizme. Hoci ranný feudalizmus ešte nepoznal obce ako administratívne jednotky, obce existovali a ich občania sa grupovali zväčša v okolí sídiel zemepánov. Okrem obcí, ktoré boli výlučným vlastníctvom zemepánov, existovali aj slobodné kráľovské mestá, ktoré mali zaručenú samosprávu a dostávali i iné privilégiá priamo od panovníka. Ostatné mestá a obce boli vlastníctvom šľachty, na pôde ktorej sa rozprestierali. Neskôr sa aj v týchto poddanských obciach vytvárali správne orgány na čele s richtárom (šoltýs) a prisažnými (boženíci). Richtár a prisažní boli zodpovední za plnenie povinností občanov voči zemepánovi a boli v podstate nástrojmi na presadzovanie záujmov zemepána voči poddaným. Dozerali napríklad na včasné a kvalitné vykonávanie robôt na pozemkoch zemepána, na vyberanie zemepanského deviatku a pod.

Obce ako administratívne jednotky, samosprávne orgány obcí a ich úlohy sa po prvýkrát v histórii poddanských obcí spomínajú v tereziánskom urbári z 26. 1. 1767. V období panovania Márie Terézie, ale i dávno predtým, bol stav obecnej správy z hľadiska záujmov štátu neuspokojivý. Richtár bol iba predĺženou rukou zemepána, bol ochrancom zemepanských záujmov medzi poddanými. Neraz zemepán oddanému richtárovi odpúšťal rôzne povinnosti. Tereziánsky urbár bol preto aj z hľadiska obecnej správy krokom vpred. V deviatom bode tereziánskeho urbára sú vymenované obecné orgány a to richtár a prisažní. Najväčšia právomoc je priznaná richtárovi a prisažní boli v skutočnosti iba pomocným orgánom richtára. Pri voľbe richtára mal však dôležité slovo zemepán. Voľbu uskutočňovali všetci občania obce, za prítomnosti zástupcov zemepána, ktorí volili richtára z troch kandidátov navrhnutých zemepánom. Všetkých ostatných funkcionárov obecnej správy vyberali a volili občania celej poddanskej obce bez rozdielu ich postavenia.

Po tereziánskom urbári sa podrobnejšie zaoberá obecnou správou zákonný článok č. 9 z roku 1836. Novosťou tohto zákonného článku bolo, že do voľby richtára mohol zasahovať hlavný slúžny, ak občania nesúhlasili s kandidátkou richtára, ktorého navrhol zemepán. Pozoruhodnosťou tohto zákona je i to, že už spomína nový zborový orgán obce – obecné predstavenstvo. Predstavenstvo obce bolo ešte v tom období volené a až v zmysle platných zákonov o obecnom zriadení po roku 1871, respektíve po roku 1886 sa skladalo z učených funkcionárov obce.

Po buržoáznej revolúcii v rokoch 1848 – 1849 a po zrušení poddanstva zanikla závislosť richtára na zemepánovi.

Inštitúcia notára vznikla už vo feudálnom Uhorsku. Notári obstarávali písomnú agendu najskôr v kráľovskej kancelárii, potom sa však stali dôležitými úradníkmi i v župnej samospráve, v slobodných kráľovských mestách, mestečkách a napokon i v cechoch a obciach.

Spočiatku obecný notár obstarával písomnú agendu iba v tých obciach, kde richtár nevedel písať. Za vykonávanie písomných prác bol notár odmeňovaný obcou, z príjmov obce na vydržiavanie notára. Úrad notára bol pre mnohé obce finančným i hmotným zaťažením, preto si začalo viacero obcí vydržiavať jedného notára, ktorý sa potom nazýval obvodný alebo okružný notár, na rozdiel od notára, ktorého si vydržiavala jedna obec a nazýval sa obecný notár. Je však potrebné zdôrazniť, že funkcia obecného či obvodného notára je v 16. a na začiatku 17. storočia ešte náhodná, no v 18. storočí sa notár vo funkcii pisára stáva nepostrádateľným a najmä od 18. storočia vystupuje pravidelne i ako súčasť obecnej správy – obecných orgánov. V tereziánskom urbári z roku 1767 sa spomína aj notár, ktorý je plne závislý od richtára. Kvalifikovaných notárov bolo veľmi málo. Okrem týchto notárov ich funkcie vykonávali učitelia a organisti. Z hľadiska osamostatnenia notárov sú dôležité normálie uhorského kráľovského miestodržiteľstva č. 24 567/1794, ktoré presadzujú oddelenie funkcie notára od funkcie učiteľa. Počas celého obdobia pôsobnosti notárov a neskorších notárskych úradov sa ich právomoc neustále rozširovala a ich vzťah k orgánom obce často upravovali nariadenia kráľovskej miestodržiteľskej rady, župné kongregácie, neskôr to boli ministerské nariadenia a po vzniku ČSR zákony a vládne nariadenia.

Po buržoáznej revolúcii v rokoch 1848 – 1849 sa zmenila nielen závislosť richtára na zemepánovi, ale zmenil sa i vzťah notára k richtárovi. Obecný notár bol naďalej zamestnancom obce, no nebol už plne závislý od richtára, lebo ho menovala stoličná vrchnosť a prísahu skladal do rúk slúžneho. Obce, ktoré mali spoločného notára, boli povinné postarať sa o jeho kanceláriu a o jej zariadenie. Notár spolu s richtárom podpisoval všetky spisy a správy odosielané na slúžnovský úrad.

Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní (1867) bola zriadená komisia, ktorá mala pripraviť podrobný zákon o obecnom zriadení. V priebehu príprav zákona, v roku 1869 sa aktivizovali i notári, ktorí si založili krajinskú notársku organizáciu a uskutočnili aj notársky kongres v Budapešti, kde notári prijali pamätný list notára Jána Miheliča. Pamätný list obsahoval

požiadavky notárov, vymenovával práce notára atď. a stal sa programovým dokumentom notárov.

A skutočne – zákonný článok č. 18 z júna 1871 povýšil verejnosprávne postavenie notárov, zaistil im hlasovacie právo a ustanovil ich za členov obecného predstavenstva. Pre obecné zriadenie sa stal veľmi dôležitým zákon č. 22 z roku 1886, ktorý v mnohom novelizoval zákon č. 18/1871. Spomínaný zákon už bližšie a presnejšie vymedzuje i postavenie notára, jeho vzťah k obecným orgánom a k samotným obciam a jeho kompetenciu. Zákon ešte hovorí o notárovi a nie o notárskom úrade, i keď už podľa zákona z roku 1871 môžeme chápať notára ako samostatnú inštitúciu – notariát.

Samotná organizácia notárskych úradov bola dobudovaná až kancelárskym poriadkom pre obce a obecných i obvodných notárov, ktorý vydalo uhorské Ministerstvo vnútra po č. 126 000/1902 B. M.

Po vzniku ČSR boli uskutočnené ďalšie zásahy do obecnej správy a to zákonmi č. 76/1918 a najmä č. 75/1919 zo dňa 31. 12. 1919. Namiesto richtára nastúpil starosta a namiesto obecného predstavenstva obecný výbor a po roku 1924 obecná rada.

Zásahom do vývinu notárskej inštitúcie bol zákon 211/1920 z 22. 3. 1920, podľa ktorého sa obecní a obvodní notári stali štátnymi zamestnancami. Notárom sa mohol stať iba štátny úradník, ktorého menoval minister vnútra. Minister vnútra mal taktiež právo presadiť notára na ktorékoľvek miesto na území Slovenska. Obecní a obvodní notári boli služobne podriadení hlavnému slúžnemu a od 1. 1. 1923 okresnému náčelníkovi.

Tým, že sa notár stal štátnym úradníkom, došlo k rozluke autonómnej a štátnej správy v obciach, hoci podľa zákona č. 243/1922 boli notári povinní zúčastňovať sa zasadnutí obecnej rady, obecného zastupiteľstva a komisií, kde okrem hlasovacieho práca disponovali i právom veta, ktoré využívali pri zamietnutí tých opatrení alebo uznesení obecných orgánov, ktoré boli v rozpore so zákonmi štátu.

V roku 1928 dochádzalo k úprave obvodov okresných úradov a vládny nariadením č. 93/1928 sa znížil aj počet notárskych úradov.

Podstatným zásahom do kompetencie notárskych úradov bol zákon č. 190/1939 Slovenského zákonníka z 25. 7. 1939 o verejnej správe vnútornej, ktorý presunul z pôsobnosti okresného úradu do pôsobnosti obecných a obvodných notariátov 33 rozličných agend (príloha C k zákonu 190/1939 Sl. zák.).

Za tzv. slovenského štátu sa tiež zákonom č. 91/1941 ustálil názov úradu na obecný a obvodný notársky úrad. Na čele obecnej správy počas existencie tzv. slovenského štátu bol vládny komisár s poradným zborom. Funkcia starostu obce bola zrušená a s ňou zanikli i ďalšie samosprávne orgány obec – ako obecná rada a všetky komisie. Na základe výnosu Ministerstva vnútra č. 325 – 4651 – 1/1942 z 25. 6. 1942, mali byť rozpustené aj obecné zastupiteľstvá v tých obciach, kde sa tak ešte nestalo. V decembri 1943 bol vydaný nový zákon, ktorý s platnosťou od 1. 1. 1944 zrušil funkciu vládneho komisára a poradné zbory. Na čelo obecnej samosprávy opäť menoval starostu a 6 – členný výbor, ktorého členov menoval okresný náčelník na návrh členov HSĽS.

Po oslobodení Slovenska Červenou armádou boli zrušené notárske úrady a zanikla samostatná pôsobnosť notárov. Právnym podkladom zániku notárskych úradov sa stalo nariadenie SNR o národných výboroch č. 26/1945 zo 7. 4. 1945. Na miesto notárskych úradov nastúpili úrady MNV, ktoré väčšinou prevzali i písomný materiál zaniknutých notariátov a pokračovali v zápisoch v niektorých správnych a evidenčných knihách, v prezidiálnych a administratívnych protokoloch.

Na území bývalého okresu Bánovce nad Bebravou, ktorý existoval až do roku 1960, pôsobilo do 7. 4. 1945 12 (dvanásť) obecných a obvodných notárskych úradov, respektíve jeden obecný notársky úrad v Bánovciach nad Bebravou a 11 obvodných notárskych úradov:

1. Bánovce nad Bebravou pre Bánovce nad Bebravou.
2. Bánovce nad Bebravou – okolie pre obce Brezolupy, Dolné Ozorovce, Dvorec, Horné Ozorovce, Malé Chlievany a Prusy.
3. Dežerice pre obce Dežerice, Bobot, Bobotská Lehota, Farkaška, Horňany, Ľutov a Podlužany.
4. Dolné Držkovce pre obce Dolné Držkovce, Dubodiel, Cimenná, Čuklasovce, Horné Držkovce, Malá Hradná a Ruskovce.
5. Horné Motešice pre obce Horné Motešice, Bošianska Neporadza, Dolné Motešice, Petrova Lehota, Peťovka a Rožňova Neporadza.
6. Radiša pre obce Radiša, Kšinná, Omastiná, Uhrovské Podhradie, Závada a Žitná.
7. Rybany pre obce Rybany, Borčany, Malé Ostratice, Nedašovce, Pravotice, Veľké Ostratice a Vysočany.
8. Slatina nad Bebravou pre obce Slatina nad Bebravou, Čierna Lehota, Krásna Ves, Slatinka nad Bebravou, Šípkov, Timoradza a Trebichava.

9. Svinná pre obce Svinná, Kostolné Mitice, Rožňové Mitice, Trenčianske Jastrabie, Veľká Hradná a Zemianske Mitice.
10. Šišov pre obce Šišov, Chudá Lehota, Libichava, Malé Hoste, Pochabany, veľké Hoste a Zlatníky.
11. Uhrovec pre obce Uhrovec, Dubnička, Horné Naštice, Látkovce a Miezgovce.
12. Veľké Chlievany so sídlom v Bánovciach nad Bebravou pre obce Veľké Chlievany, Biskupice, Dolné Naštice, Haláčovce, Otrhánky a Pečeňany.

Poznámky k technickému spracovaniu.

Inventár obecných a obvodných notárskych úradov bývalého okresu Bánovce nad Bebravou je združeným inventárom dvanástich fondov obecných a obvodných notárskych, ktoré sú vo vysvetlivkách skratiek zoradené abecedne podľa sídelných obcí (okrem fondu Obvodného notárskeho úradu Veľké Chlievany, ktoré mali svoje sídlo v Bánovciach nad Bebravou a sú zaradené na dvanáste miesto podľa obce, ktorá bola súčasťou názvu inštitúcie) a jednotlivé obce v nich zasa nasledujú abecedne za obcou, ktorá bola sídlom notariátu, s výnimkou Obvodného notárskeho úradu Bánovce nad Bebravou – okolie, kde nasledujú obce podľa abecedy, nie však za sídelnou obcou – mestom, ktoré malo svoj vlastný obecný notársky úrad.

Štruktúru jednotlivých inventárnych fondov je nasledovná: stručný úvod, ktorý obsahuje dejiny inštitúcie, dejiny fondu. Za krátkym úvodom nasleduje vlastný inventár fondu: I – III.

- I. Knihy
 - a./ správne
 - b./ evidenčné
- II. Spisový materiál
 - A. registratúrne pomôcky
 - a./ prezidiálne
 - b./ administratívne

B. spisy

a./ prezidiálne

b./ administratívne

III. Účtovný materiál

Inventárnou jednotkou úradných kníh je jedna kniha nezávisle od časového rozpätia. U spisov je inventárnou jednotkou súbor spisov za jedno manipulačné obdobie, ktorým je obyčajne jeden rok a inventárnou jednotkou účtovného materiálu je hlavná účtovná kniha a jej prílohy za jeden rok.

Inventárne čísla začínajú u každého fondu od 1 až po X.

Časové vymedzenie fondov notárskych úradov v mnohých prípadoch nezodpovedá vymedzeniu jestvovania úradov v apríli 1945, lebo nástupcovia notárskych úradov – úrady MNV a obvodné úrady MNV pokračovali v zápisoch v niektorých úradných knihách až do roku 1950. Kde to bolo možné, písomnosti datované do apríla 1945 (to sa týka najmä spisov) sme ponechali vo fondoch obecného a obvodných notárskych úradov a písomnosti datované od apríla 1945 sme pričlenili k fondom úradu MNV a obvodných úradov MNV.

Čo sa týka zachovanosti písomností obecného a obvodných notárskych úradov, mnohé, hlavne staršie ročníky písomností sa nezachovali, alebo sa dostali do ŠOKA v Topolčanoch vo veľmi zlom stave a ich spracovanie bolo pomerne náročné. časť písomností fondov Obvodného notárskeho úradu Horné Motešice a Svinná boli prevzaté až v roku 1978 z ŠOKA v Trenčíne.

Každý fond obecného a obvodných notárskych úradov je označený poradovými číslami od 1 až po 12.

K združenému inventáru je vyhotovený miestny, osobný a vecný register, spoločný pre všetky fondy notárskych úradov. Heslá registrov odkazujú na príslušnú stranu v inventári.

Vysvetlivky skratiek použitých v záznamoch nasledujú hneď za hlavným úvodom.

Vyhotovenie inventára obecného a obvodných notárskych úradov má veľký význam nielen čo do spracovanosti fondov obecného a obvodných notárskych úradov, ale i z hľadiska dejín bánovského a topolčianskeho regiónu. Najpodstatnejšou časťou združeného inventára

sú inventárne záznamy spisov, z ktorých najvýznamnejšie sú tie spisy, ktoré sa týkajú dejín robotníckeho hnutia a KSČ.

Skratky

CPO	–	Civilná protiletecká obrana
ČSČK	–	Československý červený kríž
ČSR	–	Československá republika
HG	–	Hlinkova garda
HSLĽS	–	Hlinkova slovenská ľudová strana
KSČ	–	Komunistická strana Československa
MNV	–	Miestny národný výbor
OA	–	Okresný archív
ONV	–	Okresný národný výbor
s. d.	–	sine dato (z lat. bez dátumu)
s. n.	–	sine numero (z lat. bez čísla)
SNP	–	Slovenské národné povstanie
SNR	–	Slovenská národná rada
ŠOKA	–	Štátny okresný archív
USA	–	Spojené štáty americké
ZSSR	–	Zväz sovietskych socialistických republík